

Den aktuella kunskapen om Dalarnas majranunklar, *Ranunculus auricomus* agg.

Stefan Ericsson

Bakgrund

Som förstudie till avsnittet om majranunkelgruppen *Ranunculus auricomus* agg. i Flora Nordica, en ny vetenskaplig nordisk flora i fyra band, har jag sammanställt alla publicerade data om dessa växter från de nordiska länderna. Majranunklarna är apomiktiska växter, alltså sådana med könlös fröbildning. Småarter började urskiljas först i sen tid, detta i Finland av Marklund (1940). Senare har finska och svenska botanister beskrivit 613 småarter från det nordiska floraområdet, det verkliga antalet är dock långt större. Vid en genomgång av herbarierna i Uppsala, Riksmuseet och Helsingfors finner man att obeskrivna taxa och provisoriska namn finns i stor mångfald.

I Sverige började J. Axel Nannfeldt och senare Erik Julin att arbeta med majranunklar. Nannfeldt fördröjdes i sitt arbete, och några av hans ca 60 uppländska former (se Julin 1964a) visade sig efter Marklunds och Julins grundläggande arbeten (Marklund 1961, 1965, Julin 1963) vara identiska med de finska eller Sörmländska. Efterhand beskrev Julin och efterföljare till Marklund (avled 1964) ett stort antal taxa från främst östra Sverige och södra halvan av Finland. På senare år har endast den finska gruppen varit aktiv, och särskilt bearbetat nordliga former, ett arbete som tålmodigt fortsätts av Gustav Kvist i Helsingfors. Danska och norska botanister har ännu ej på allvar påbörjat bearbetningen av majranunklarna i respektive länder.

Det är knappast förvånande att majranunklar behandlats svävande eller felaktigt i flororna, då en översikt över gruppen ännu saknas. Exempelvis förbigår många floror att specialisterna fördelat majranunklarna i grupper under fyra artnamn. Marklund beskrev först ett fåtal former som arter, men när han insåg att det fanns hundratals former att beskriva övergick han till att benämna dem som underarter under fyra kollektivarter. Detta var mycket klokt, eftersom man nu alltid kan se på namnet att en viss *Ranunculus* hör till majranunklarna. I princip är det dock inget som skiljer dessa "underarter" från "arterna" inom *Hieracium*.

Av de fyra kollektivarterna har *R. auricomus* majsmörblomma, 504 beskrivna underarter inom det nordiska floraområdet, *R. cassubicus* lundsmörblomma 10, *R. fallax* mellansmörblomma 91 och *R. monophyllus* slidsmörblomma 8 stycken. *R. auricomus* är den enda gruppen som har representanter i hela Norden. Indelningen i fyra grupper beaktades av Erik Hultén i andra upplagan av hans atlas (Hultén 1971), och där man i tillägget se de stora dragen i kollektivarternas utbredning inom Norden.

Hur gör man ?

Att som lokalflorist få ett begrepp om hemtraktens majranunkelflora är ett närmast hoppöst företag. Förutom ett korsvist läsande i Julins uppsatser, där information om Dalarna kan finnas i en uppsats om Södermanland, tvingas man att tränga in i Marklunds latinska diagnoser i tyskspråkiga uppsatser i finska tidskrifter vars förkortade namn lätt blir en härva även för en härdad kommunbibliotekarie. Det är därför förlåtligt att *R. cassubicus* förmodades vara ny för Dalarna i listan "Sommarens fynd-87" i Trollius (anonym 1988), trots att en rad insamlingar från Dalarna nämns i Marklunds beskrivning av *R. cassubicus ssp. imitans* (Marklund 1965: 92-95). Man får väl hoppas att lundsmörblomman sågs under exkursionen till Högsberget 29 maj ? Mer om *R. cassubicus* i slutet på denna uppsats.

Efter att ha pysslat med majranunklar några år, först på skoj, sedan på blodigt allvar, framstår det som klart att alla beskrivningar till trots, är det bara välpressat jämförelsematerial som duger om man vill orientera sig någorlunda rätt. Jag har den för de flesta ouppnåeliga förmanen att förestå ett offentligt herbarium, nämligen herbarium UME. I herbariet fanns redan Erik Evers omfattande samling av majranunklar, men jag ville komplettera för att få så många av de nordskandinaviska majranunklarna som möjligt. För att få klarhet i vilka underarter jag behövde, var jag tvungen att göra en provisorisk checklista, som till slut omfattade alla nordiska former. Sedan påbörjade jag att genom tiggande, bytande och lånande plocka ihop en godtagbar samling. Det visade sig särskilt svårt att i Sverige få tag på ex av många i Finland vitt utbredda former, varför kontakt togs med Helsingfors. Så småningom utvecklades detta till att det är jag som ombetts skriva om denna härva i Flora Nordica.

Naturligtvis kan jag inte bestämma alla nordens majranunklar, det kan ingen. På sin höjd klarar jag att säkert bestämma några västerbottniska och några särskilda grupper som jag försökt specialstudera. Ganska fort insåg jag dock att man redan med ganska små kunskaper kan gruppera väl insamlat material i provisoriska "underartshögar". Metoden beskrivs till exempel av Julin (1980). En specialist som tar sig an ett sådant material, slår sedan ihop några av dessa högar, medan han delar upp andra. Högarna ger dock en fingervisning. Tyvärr har vi just nu inte någon arbetande specialist i Sverige som kan angripa samlingar från lokalflorister.

För den amatör som vill angripa dessa växter återstår alltså bara att samla på hög och vänta på att någon profet uppstår en vacker dag. Här finns dock en liten morot: det kan vara denna amatör som blir den lokala profeten ! Många majranunklar har nämligen ytterst liten utbredning, det finns åtskilliga som bara setts på en enda lokal, medan det finns relativt få vida utbredda former. Om man tar Dalarna som exempel, är de flesta av de 17 beskrivna former jag listat nedan sådana med stor utbredning. Detta kommer sig av att ingen ännu gjort någon monografi om provinsens majranunklar. Alla uppgifter om dessa återfinns i uppsatser behandlande andra provinsers former.

Den dalabotanist som intresserar sig för majranunklar rekommenderar jag att kopiera beskrivningarna på de 17 underarterna, sedan att konsultera Julin 1977 och 1980 där i flera fall

ytterligare information om dessa underarters utseende och utbredning kan kopieras. I Julins uppsatser finns ofta även prickkartor. Efter detta kan man påbörja att lå några av sina "underartshögar" att stämma med någon av de 17. De högar som ej alls stämmer kan vara nya för Dalarna eller obeskrivna underarter. Efter några års insamlingar är det du som är bäst på din hemtrakts majranunklar ! Tyvärr försvåras dock processen av att identiteten ändå i många fall förblir osäker. Från Västerbottens län känner jag nu 13 beskrivna och ca 15 med säkerhet obeskrivna underarter, hälften av mitt material är dock fortfarande ouppklarat, men omfattar säkerligen inte bara obeskrivna former.

Något om karaktärer

Variationen inom majranunkelkomplexet är av ett något annorlunda slag än vad de flesta kanske förknippar med apomiktiska växter. Tvivlare har rynkat sin panna när jag utnämnt två till synes helt olika växter till identiska. Förklaringen ligger i den säregna, men för varje underart karakteristiska förändringen av bladens form under säsongen. Hos de flesta underarter är de första bladen för året närmast hela, sedan kommer flikiga blad, och de kring blomningen kanske är flikigast. Senare avtar flikigheten och efter fruktmognaden kommer så sommarblad som är stora och åter kan vara närmast hela. Det märkliga med denna utveckling är att två plantor sällan har helt identiska blad, utan i stället kan formen på grannplantans blad ofta passas in i "luckorna" på den först studerade. Har man många plantor kan fantastiska serier med glidande övergångar läggas upp. Man kan följa hur en liten tand på en flik senare blir en egen flik, för att till sist växa samman med andra flikar till en bred skiva. En annan underarts blad förblir dock oftast omöjlig att placera i en sådan serie.

I stjälkbladens utformning finner vi mer konstanta karaktärer, förutom att de hos samma individ oftast är smalare och (i det fall underarten har tandade stjälkbladsflikar) oflikade högre upp i växten, medan de om de sitter onormalt långt ned kan börja påminna om de basala bladen.

De mest konstanta karaktärerna finns i blomhuvudena (se Julin 1967), där kronbladens och ståndarnas utformning i vissa fall är karakteristisk. Mest karakteristiskt är dock fruktfästet, som kan vara kalt eller hårigt, smalt, brett, skaftat, runt, insnört etc. Karpelloforena, dvs de små piggliska skaft som bär upp de enskilda nötterna är också mycket viktiga, de kan vara långa, smala, breda, uppåtriktade, knappt märkbara etc. I blomhuvudena finns alltså en mängd karaktärer att hänga upp sig på, särskilt i fruktstadiet. För att studera dessa skall ena sidans nötter pillas loss sedan växten torkat.

Insamling

Insamlingen av majranunklar kan kanske upplevas som något omständigt, men man får lön för mödan då dessa växter torkar lätt och blir mycket vackra. För att kunna studera ovan nämnda karaktärer och kunna göra verkliga studier bör följande krav uppfyllas:

- 1) En insamling bör bestå av material till minst 5, helst 10 herbarieark. Detta erbjuder sällan något problem för dessa ofta talrika växter.
- 2) Insamlingen bör ske då frukterna mognat, gärna sådana där någon blomma sitter kvar. (Alternativt kan man samla med någon veckas mellanrum på en lokal, men det är inte alltid så lätt att då känna igen den aktuella underarten). Normalt blommar en planta några veckor, så det brukar inte vara svårt att hitta ex med både goda frukter och någon blomma.
- 3) Det är av yttersta vikt att samtliga blad medföljer varje exemplar. Lösa blad kan annars misstänkas för att komma från en inblandad form. På de yttersta bladen kan man ofta se skaften försvinna ned i jorden en bit från stjälken, därför bör man med en rejäl morakniv skära ett ca 1 dm djupt snitt i cirkelform runt varje planta, lyfta upp denna cylinder, och sedan försiktigt pilla sönder innehållet. Om cylindern visar sig innehålla flera sammanflätade exemplar kan dessa lättare säras om man doppar rötterna i en vattenpuss.
- 4) Ordna sedan plantorna vid pressningen så att både några bladöversidor och några undersidor blir synliga.
- 5) Förvara ranunklarna i tidningssidor, med ett omslag runt de 5-10 sidorna som utgör en kollekt. Lägg sedan i en solklar etikett i varje tidningssida. Där skall stå lokal beskrivet på ett sätt så att även utsocknes hittar den, angivet i förhållande till orter på kartan, där skall finnas insamlingsdag och namnet på insamlaren. Bestämmningsförslag kan kladdas på omslagssidan, det brukar bli en hel del förslag vad tiden lider.

* * * * *

För att underlätta för Dalafloresterna meddelas här en lista på samtliga de 14 beskrivna underarter som nämns från Dalarna i litteraturen, dessutom listas 3 former till som föreligger i herbarier, men vars förekomst inom Dalarna ännu ej publicerats. Ett fåtal obeskrivna underarter som ligger under provisoriska namn, har även påträffats av mig i herbarierna. Dessa tas inte upp i denna förteckning. Det hade varit lämpligt att även meddela de former som påträffats i kringliggande provinser, men listan hade då blivit allt för omfattande. För Dalarnas norrländska grannprovinser, se Ericsson 1988.

Här skall även, för att undvika protester från läsarna, nämnas att mellansmörblomma, *Ranunculus fallax* förekommer här och var i Dalarna, de lokala formerna hör inte till någon av de beskrivna underarterna, även om de har provisoriska namn i herbarier, t. ex. *stipitatus*. Därför har ingen underart uppgivits i listan, se efterskrift.

För varje underart meddelas auktor, dvs beskrivaren, och publiceringsställe. *in* anger att den först nämnda auktor författat en beskrivning som återfinns i en uppsats av den senare nämnda. *ex* anger att den först nämnda auktor namngivit en underart som emellertid beskrivits först av den senare. Synonymer anges med kursiv stil. Slutligen meddelas källor till information om förekomsten i Dalarna.

Beskrivna majranunklar kända från Dalarna

Ranunculus auricomus L.

ssp. acrifolius Nannf. & H.Sm. in Julin 1963: 2

Dalarna: se Julin 1963, 1980

ssp. amoenoviridis Julin 1978: 320

Typlokal i Dalarna

ssp. amplisinus Markl. 1961: 21

Dalarna: se Julin 1980

ssp. angustilobulus Julin in Julin & Nannf. 1966: 173

Dalarna: se Rasch 1970

ssp. auricomus (typifierad i Kvist 1987: 77)

ssp. obtusulus (Markl.) Markl. ex Fagerstr. 1965: 8

R. obtusulus Markl. 1940: 49

Dalarna: se Julin 1980, Julin & Nannfeldt 1966

ssp. caespitans Hyl. & Nannf. in Julin & Nannf. 1966: 182

Ej tidigare angiven från Dalarna, föreligger i ups

ssp. crassiusculus Markl. 1961: 37

Dalarna: se Julin 1977

ssp. inconspectus Markl. 1961: 63

Dalarna: se Julin 1977

ssp. linearifidus Julin 1980: 73

Dalarna: se Julin 1980

ssp. linkolae Markl. 1961: 74

Ej tidigare angiven från Dalarna, föreligger i s och UPS

ssp. marklundii Nannf. & Julin in Julin 1965: 62

Dalarna: se Julin 1965, 1980, Julin & Nannfeldt 1966

ssp. multipartitus Julin in Julin & Nannf. 1966: 209

Dalarna: se Julin 1980

ssp. pilipes Markl. 1961: 98

Dalarna: Julin 1980, Julin & Nannfeldt 1966

ssp. pulchridentatus Cedercr. 1965: 6

ssp. smithii Julin in Julin & Nannf. 1966: 234, se Julin 1980: 118

Dalarna: se Julin 1980, Julin & Nannfeldt 1966

Ranunculus cassubicus L.

ssp. elatior (Fr.) Markl. 1965: 90

R. cassubicus b. *elatior* Fr. 1839: 38

ej tidigare uppgiven från Dalarna, föreligger i s, arkets ursprung dock något osäkert, se efterskriften.

ssp. imitans Markl. 1965: 92

R. samuelssonii Nannf. in herb.

Dalarna: se Marklund 1965 och efterskriften

Ranunculus fallax (Wimm. & Gr.) Slob.

Dalarna: se efterskriften

Ranunculus monophyllus Ovcz.

ssp. neumanii Julin 1964b: 487

Dalarna: se Julin 1977

Efterskrift om lundsmörblommor

Beträffande den tydligen för dalabotanister okända *Ranunculus cassubicus* så tittade jag lite extra efter den vid besök i Stockholm och Uppsala för en tid sedan. I Naturhistoriska riksmuseet (s) fanns 9 ark av *R. cassubicus* ssp. *imitans* Markl. från Dalarna. Några av dessa var från början etiketterade som *R. samuelssonii* Nannf., ett av Nannfeldts arbetsnamn. I Uppsala-herbariet var huvuddelen av materialet tyvärr utlånat, de här anförda arkens uppgifter har hämtats från Marklund 1965 och kan vara något ofullständiga. I Umeå (UME) finns tre ark från Dalarna och i Helsingfors (H) tre kollektioner, antal ark okänt, även här är uppgifterna något ofullständiga. Samtliga ark är från Folkärna socken, och de förtecknas här i tidsordning:

Ranunculus cassubicus L. ssp. *imitans* Markl.

Belägg från Dlr, Folkärna socken:

- Dalsberga, avröjd lund 28.V.1917 Gunnar Samuelsson (H, s 2 ark, UPS)
V. om Åvsta 8.VI.1921 Gunnar Johansson (s)
Dalsberga, in coryleto 5.VI.1924 Gunnar Samuelsson (s 2 ark, UPS)
Högsberget 29.V.1942 Torsten Sundin (s, UPS)
- (endast socken) 5.VI.1942 Erik Wall (s)
1 km S om Åfsta 4.VII.1942 J.Ax. Nannfeldt (s)
c. 1 km S. Åfsta, vid sidobäcken från W., c. 100 m. från sammanflödet. 4.VII.1942
J.Ax. Nannfeldt (UME 2 ark)
c. 1 km S. Åfsta, djup bäckdal med *Poa remota*, *Actaea*, *Stellaria nemorum*, *Adoxa*, *Paris*,
Lathyrus vernus m. fl. 1942 J.Ax. Nannfeldt (H, UPS)
Högsberget 1943 Torsten Sundin (UPS)
Lövsveden, fuktig, lundartad mark. 1943 Gunnar Lohammar & J.Ax. Nannfeldt (H,
UPS)
Högsberget, lövskog 4.VI.1966 Torsten Sundin (s, UME)

R. cassubicus ssp. *imitans* är i övrigt känd från Uppland, Södermanland och 6 sydfinska provinser.

Ytterligare en lundsmörblomma från Dalarna fanns i ett omslag med obestämda majranunklar i s. Detta visade sig vara *Ranunculus cassubicus* ssp. *elatior* (Fr.) Markl., i Sverige känd från Uppland och Gästrikland och som förrymd från odling (?) från Västergötland, Östergötland och Värmland. Arket var något underligt etiketterat: "Dlr: Rättviks kyrka 26.VII 1888 Ernst Eriksson" Etiketten var stämplad "Falu botaniska Förening". Det underliga med denna etikettering är datumet, Nannfeldt har noterat "Datum falskt!" och struntat i arket.

Enligt min mening kan arten mycket väl stått vid Rättviks kyrka, och då vara odlad, eller odlad nära fyndplatsen. Denna jätteranunkel är praktfull och påträffas ibland intill bruk och herr-

gårdar, förmodligen ursprungligen odlad. Själv har jag sett den i sådan miljö i Jädraås i Gästrikland. Emellertid kan nog en feletikettering knappast uteslutas. Det lindrigaste felet är att tidsangivelsen felar, den allvarligaste om lokalen är fel. Arket har tydligen passerat den lokala byteskarusellen, och någon kunnig lokalpatriot får bli den som fördjupar sig i den påstådda samlarens handstil, för att se om etiketten är original eller kanske bara en slarvig avskrift.

För övrigt kan nämnas att även Södermanland har stått med denna växt. I ups ligger en kollekt av J. Ax. Nannfeldt från Saltsjöbaden, byggplats, 1965. Nannfeldt har noterat att växten kommer att utrotas när husen är klara. *ssp. elatior* är ej tidigare uppgiven från Södermanland.

Fyndomständigheterna för den i Trollius (anonym 1988) uppgivna lundsmörblomman: "Borlänge: Öv. Medväga, gråalsnär intill f.d. trädgård, Sören Nyström" borde väl tyda på *ssp. elatior*, och att den kommit från trädgården. Fyndet bör dock beläggas och kontrolleras.

R. cassubicus ssp. elatior är mer storvuxen än *ssp. stipitatus*. Medan *ssp. elatior* har stora basalblad som alltid är hela och har närmast smalt trekantiga, vassa bladtänder, har *ssp. imitans* mindre basalblad, ibland med ojämna inskränningar och bredare, trubbigare tänder. Stjälkbladsflikarna är större hos *ssp. elatior*, bredare vid basen, med många tänder (ofta över 20) som dock är relativt sett små och tämligen regelbundet utbildade. *ssp. imitans* har mindre stjälkbladsflikar, med mer utdraget skaft, har ofta färre tänder, som dock är relativt stora, gärna långspetsiga, spretiga och ofta högst oregelbundet utbildade. Den korta behåringen på stjälkbladsflikarnas översida är mer täckande hos *ssp. elatior*, om hår finns hos *ssp. imitans* glesnar de mellan nerverna.

Karaktärerna hos *ssp. imitans* ovan pekar i vissa fall mot *R. fallax*, och måhända detta är en av orsakerna till att lundsmörblomman förbisetts av Dalarnas lokala botanister. *Ranunculus fallax* är ej alls utredd i Sverige, men "*ssp. stipitatus*" har mycket smala stjälkbladsfliksskaft och svag utveckling av stjälkbladsflikarnas sidotänder, detta att döma efter de stackars 2 ark jag har tillgängliga i UME. Denna underart torde vara den allmänna mellansmörblomman i Dalarna. "*ssp. plebejus*" som uppgivits från Avesta-trakten är polymorf och omfattar måhända flera former bara i Dalarna. Jag har för närvarande ej material från Dalarna för handen.

Referenser:

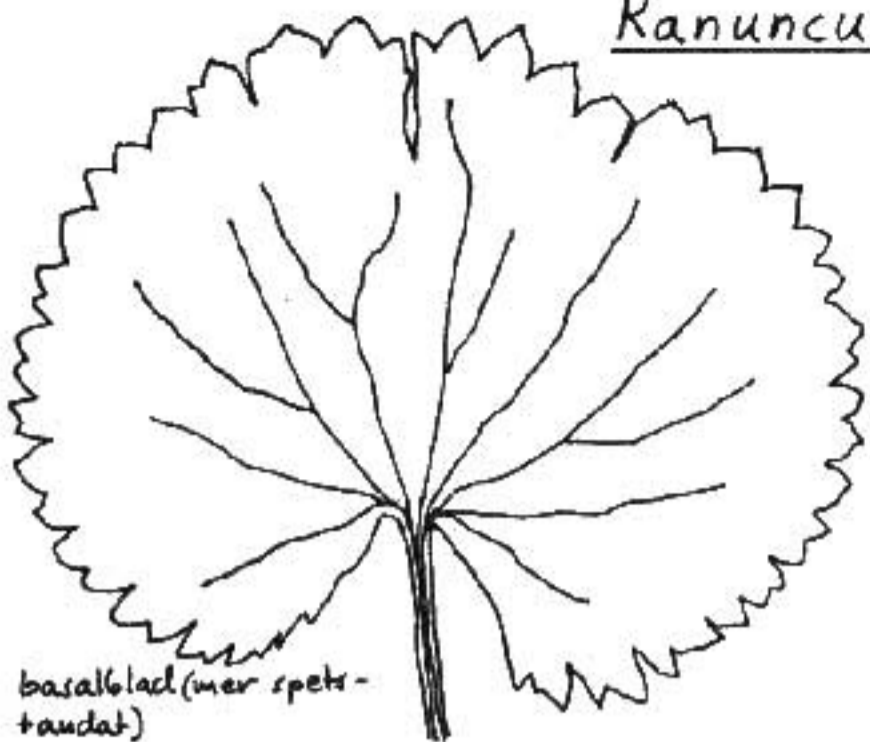
anonym 1988: Sommarens fynd-87. *Trollius* 6: 6-9.

Cedercreutz, C. 1965: Einige neue Sippen der *Ranunculus auricomus*-Gruppe. *Acta Soc. Fauna Fl. Fenn.* 78(4): 1-18.

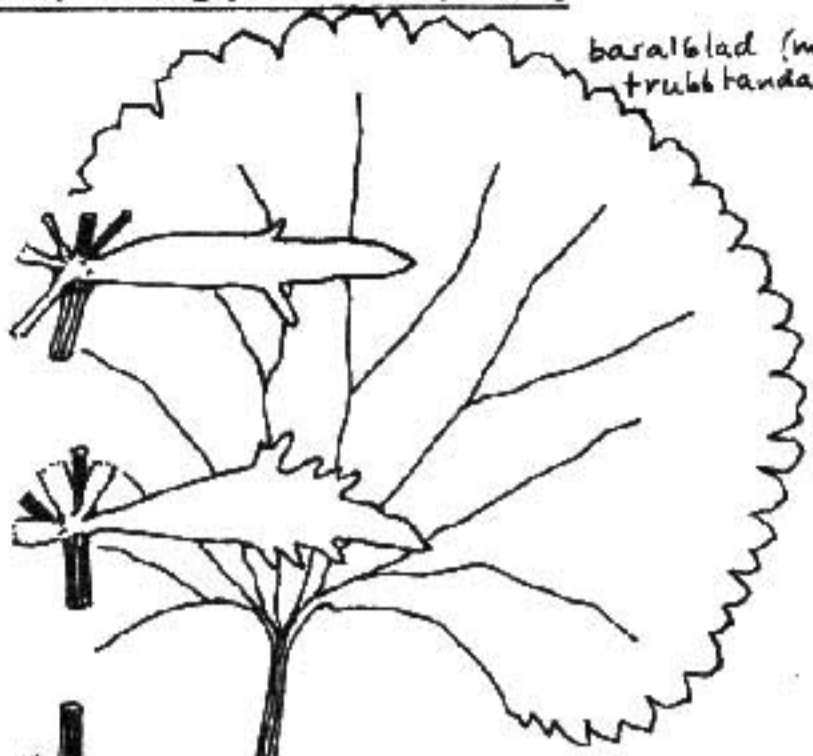
Ericsson, S. 1988: Majranunklar *Ranunculus auricomus*-gruppen fortfarande otillräckligt känd i Norrland. *Natur i Norr* 7: 23-34.

Fagerström, L. 1965: Neue Sippen des *Ranunculus auricomus*-komplexes aus Finnland. *Acta Soc. Fauna Fl. Fenn.* 78(1): 1-15.

Ranunculus cassubicus L.:

basalblad (mer spets-tandat)

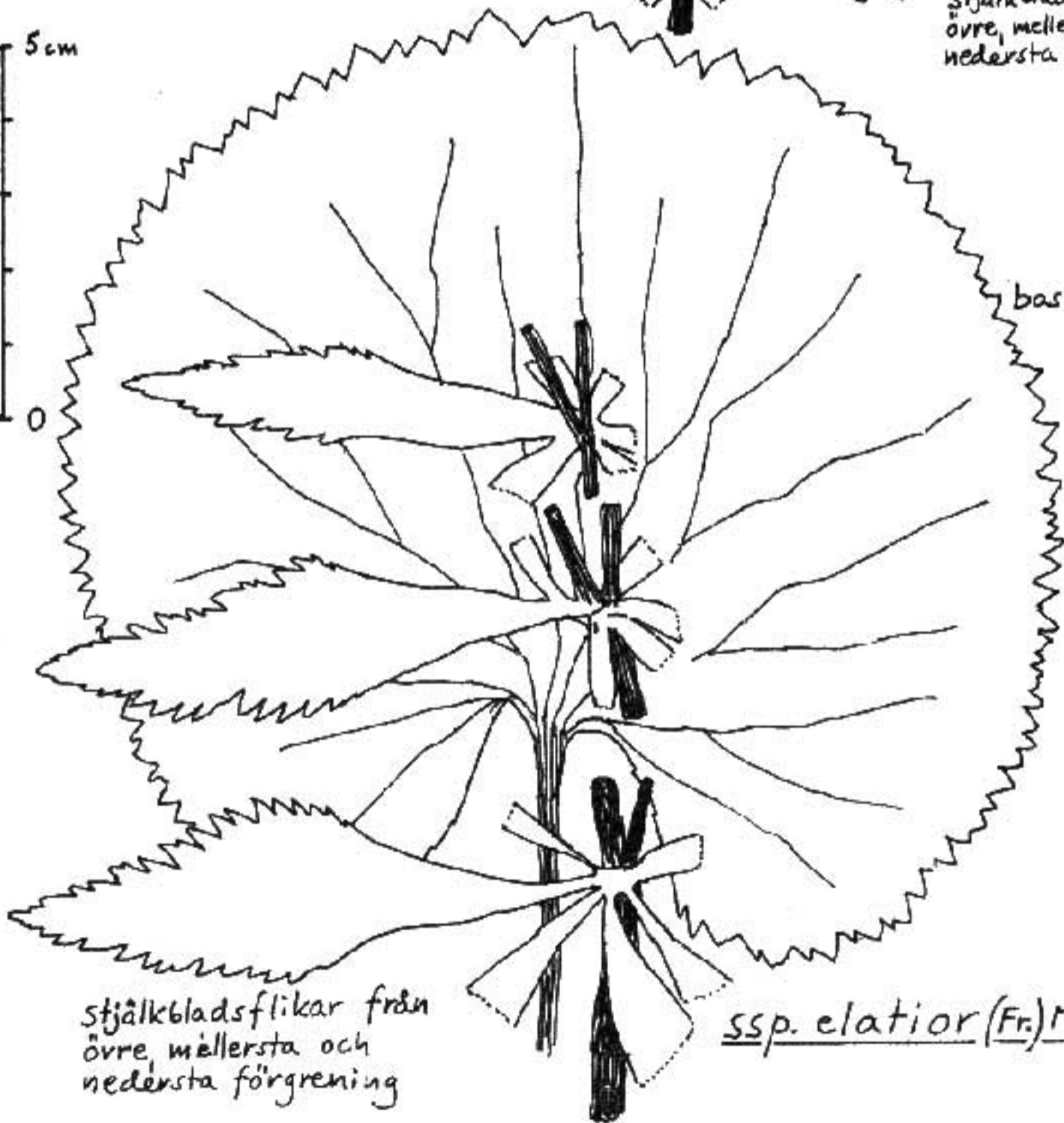

basalblad (mer trubbtandat)

ssp. imitans Markl.

stjälkbladsflikar från övre, mellersta och nedersta förgrening

basalblad

stjälkbladsflikar från övre, mellersta och nedersta förgrening

ssp. elatior (Fr.) Markl.

- Fries, E. 1839:** Novitiarum Florae Suecicae Mantissa altera. Upsaliae.
- Hultén, E. 1971:** Atlas över kärlväxternas utbredning i Norden. Andra helt omarbetade upplagan. Stockholm.
- Julin, E. 1963:** Der Formenkreis des *Ranunculus auricomus* L. in Schweden. I. Diagnosen und Fundortsangaben einiger Sippen aus Södermanland. *Ark. Bot. 2 Ser. 6: 1-28.*
- Julin, E. 1964a:** Några ord om Sveriges majranunkelflora. *Svensk Bot. Tidskr. 58: 27-30.*
- Julin, E. 1964b:** Eine neue skandinavische Sippe von *Ranunculus monophyllus*. *Svensk Bot. Tidskr. 58: 486-490.*
- Julin, E. 1965:** Der Formenkreis des *Ranunculus auricomus* L. in Schweden. II. Diagnosen und Fundortsangaben neuer Sippen aus Södermanland. *Ark. Bot. 2 Ser. 6: 29-108.*
- Julin, E. 1967:** Der Formenkreis des *Ranunculus auricomus* L. in Schweden. IV. Sippen von *R. auricomus* s. str. aus Öland. *Ark. Bot. 2 Ser. 6: 243-308.*
- Julin, E. 1977:** Some Bothnian subspecies in the *Ranunculus auricomus* komplex: origin and dispersal. *Bot. Not. 130: 287-302.*
- Julin, E. 1978:** New subspecies of *Ranunculus auricomus* from Västmanland, Sweden. *Bot. Not. 131: 317-348.*
- Julin, E. 1980:** *Ranunculus auricomus* L. in Södermanland, East-Central Sweden. *Op. Bot. 57: 1-145.*
- Julin, E. & Nannfeldt, J.A. 1966:** Der Formenkreis des *Ranunculus auricomus* L. in Schweden. III. Sippen von *R. auricomus* s. str. aus Uppland. *Ark. Bot. 2 Ser. 6: 163-241.*
- Kvist, G. 1987:** Identity of the material of the *Ranunculus auricomus* group in the Linnaean Herbarium. *Ann. Bot. Fenn. 24: 73-77.*
- Marklund, G. 1940:** Einige Sippen der *Ranunculus auricomus*-Gruppe. *Mem. Soc. Fauna Fl. Fenn. 16: 45-54.*
- Marklund, G. 1961:** Der *Ranunculus auricomus* Komplex in Finnland. I. Diagnosen und Fundortslisten einiger Sippen des *R. auricomus* L. coll. (s.str.) *Fl. Fenn. 3: 1-128.*
- Marklund, G. 1965:** Der *Ranunculus auricomus*-Komplex in Finnland. II. Diagnosen und Fundortslisten einiger Sippen von *R. fallax* (W. & Gr.) Schur, *R. monophyllus* Ovcz. und *R. cassubicus* L. *Fl. Fenn. 4: 1-198.*
- Rasch, W. 1970:** Einige Sippen von *Ranunculus auricomus* L. s. str. aus Gotland (Schweden). *Svensk Bot. Tidskr. 64: 429-459.*

Förf:s adress:
 Ekologisk botanik
 Universitetet
 901 87 UMEÅ